

ROMS BRAND

Av professor AXEL BOËTHIUS

IAVSLUTNINGEN till Pär Lagerkvists Barabbas låter författaren Barabbas i vild upphetsning sprida eld och förstörelse omkring sig vid jättebranden i kejsar Neros Rom år 64 e. Kr. Detta samhällets ödsliga olycksbarn får så i Lagerkvists skildring bidra till de misstankar mot de kristna och deras stats- och kulturfientliga »vidskepelse» för andel i branden, som medförde den första förföljelsen. Den oemotståndligt fängslande skildringen med sin liksom återhållna lidelse, sin beundransvärda åskådlighet och historiska trohet, sin begränsning till få, fasta men väsentliga fakta — allt detta har på många håll väckt frågan och intresset för hur det egentligen var, då stora delar av kejsarstaden vid Tibern förvandlades till en väldig brandtomt år 64 e. Kr. och då, som det heter i våra källor, allt av gammalt och helgat, som fanns i Rom, den äldre romerska historiens eftermäle i anrika tempel, troféer från kriget och grekiska konstverk, de gamla familjernas gårdar och en oräknelig mängd hyreshus föröddes. Mot dessa vittnesmål svara arkeologiska fakta. Var man gräver t. ex. i Colosseumdalen, möter man ett brandlager från år 64 e. Kr. under den senare kejsartidens byggen och nivå; och i Forumdalen, längs Via Sacra uppemot Titus' triumfbåge, där väldiga jordfyllningar efter branden skapade ny mark för Neros planmässiga monumentala anläggningar, ser man än i de undre lagren det gamla Roms trånga och krokiga gator och ett illa byggt husgytter med butiker, bordell, bad o. s. v. i en oredig massa.

Men — åter till våra historiska källor för branden. De äro Tacitus' annaler (15, 38 ff.) och Suetonius' Nero-biografi. Tacitus var född 55 och Suetonius 69 e. Kr.; bådas skildringar tillhöra alltså generationen närmast efter branden; de ha tillkommit omkring 50 eller 60 år efter densamma. Einar Löfstedt har dels i föredrag, dels i en essay *The style of Tacitus* (i *Journal of Roman Studies* 1948) tecknat dem båda, Tacitus' mörka lidelse, hans vida perspektiv, hans djupa psykologiska intresse, och Suetonius' lätta, effektsökande biografiska berättartalang. Den senare hade hela framtiden

för sig. Tacitus — sådan vi möta honom just i annalerna — strävar mer och mer att organiskt förbinda sin människoskildring med historiens och händelsernas gång. Det är, för att citera Löfstedt, den stora psykologiska och pragmatiska historieskrivningens svåra konst, och ingen romersk historiker mäktade följa Tacitus däri.

Just denna Tacitus' särart ger en ödesmättad stämning åt skildringen av yttre händelseförlopp, som är oförliknelig, liksom även en sovrande koncentration och begränsning i fråga om fakta, betingad av underordningen under de stora synpunkterna och av överblicken uppifrån, utifrån dem. På ungefär två sidor sammanpressar han en skildring av branden i Rom år 64 e. Kr., som etsar sig in i minnet och i gripande verklighetsnärlighet väl tål jämförelsen med Pepys' berömda inemot tio sidor om Londons brand i september 1666. Misstankarna, att Nero själv var anstiftaren, ligga som en dunkel, hetsande aning inunder, och i de taciteiska sidornas sprängfulla laddning av tankar och fakta ingå så även några ord, som tyckas läsaren av Barabbas och Tacitus' annaler ha varit Lagerkvists utgångspunkt, då han insatte Barabbas i det vilda eldsvådeförloppet. Bland skrikande kvinnor, hjälplösa åldringar och barn flydde man, släpande med sig vad man kunde, kringrändes av elden, hamnade bland gravarna på Marsfältet stundom blott för att duka under för sorg och brist. Och, fortsätter Tacitus, ingen vågade gripa sig an med nödvärn på grund av hot från en mängd människor, som hindrade eldsläckningsarbetet, eller emedan andra helt öppet kastade brandfacklor och ropade, att de hade en uppdragsgivare, vare sig de gjorde detta för att få plundra friare eller på befallning... Det är bland dessa Lagerkvist diktat in sin Barabbas i eldens larm med hans särskilda, dunkla hatbudskap. Lagerkvist har i mitt tycke en beundransvärd historisk intuition. Har han helt på egen hand skapat Barabbasepisoden i Roms brand — vilket naturligtvis är möjligt — bekräftar i varje fall hänvisningen till Tacitus' annaler just denna historiska träffsäkerhet. Men sannolikt har väl Tacitus inspirerat honom och det ej blott i fråga om uppgiften, att brottslingar drevo sitt vanliga spel vid branden, utan även genom en viss inre släktskap i synen på »de dystra skådespelen, som vältra fram med brak och blod på jordens gamla scen».

Och vilka hade vållat branden? Hur var det egentligen? Marodörer? Hatare som Barabbas? De kristna? Nero själv? För Suetonius är det intet problem. Nero avskydde det gamla, eldfarliga, planlösa, illa byggda Rom. Han hade uttänkt en ny stadsarkitektur

och svärmade för raka breda gator. Hans folk fick alldeles öppet tända på staden (där möta vi igen Tacitus' förbrytargång — och hos Lagerkvist Barabbas), och när elden ej arbetade pålitligt nog i Colosseumdalen, som Nero åstundade för sin stora villa- anläggning, det s. k. gyllene huset, Domus aurea, fingo belägringsmaskinerna sätta in. Och till sist kom Nero själv in till staden från Antium och deklamerade, gripen av eldsvådans storslagna skönhet, i skådespelarskrud Ilions undergång på ett torn i Maecenas' trädgårdar uppe på Eskvilinen. Som sagt, för Suetonius är allt klart, Neros vanvettiga stadsbyggnadsidéer, hans oresonliga hat till det gamla Rom, mordbranden, hans estetiska njutning — men Suetonius' läsare genom seklen ha trots allt bestickande i hans skildring tvekat och erinrat sig osanningens ökända större spridningskraft än sanningens genom dess lättfattliga förenkling av komplicerade sakförhållanden eller genom att den helt tillyxas enligt gemene mans förenklade äventyrs- och detektivfantasi.

Och — mot de rykten, som Suetonius så effektivt och så självsäkert framför, står redan Tacitus med sin grubblande djupblick. *Fortē an dolo principis incertum*, ovisst om genom olyckshändelse eller genom kejsarens brott. Och han pekar på det, som i varje fall var vållande till olyckans omfattning, det eldfarliga gamla Rom med trånga gränder, oformliga stora kvarter, där elden rasade i sex dagar med början i Circus Maximus-dalen och slut vid Eskvilinens sluttning, förelände alla släckningsförsök, *obnoxia urbe — — — qualis vetus Roma erat*. Också Tacitus känner till ryktet om Nero och Trojas fall, men han anför det ej som något säkert eller bevisat utan för att påpeka, att Neros hjälpåtgärder, hans baracker på Marsfältet, penningbidrag och distribution av livsförnödenheter, förfelade sin verkan på grund av det smygande ryktet om kejsarens hjärtlösa lek med folkets nöd och parallellen ur grekernas saga.

När det sedan gäller de skäl till mordbrand, som Suetonius inlägger i sin skildring, Neros hat mot det gamla Rom och hans nyhetsmakeri, så varken förnekar eller bejaktar Tacitus, att Nero var skyldig; han blott inför material för ett lugnare bedömande. Han flyttar med några mästerliga rader in Neros lantgård i Rom, hans Domus aurea, som anlades på brandtomten i Colosseumdalen, i dess sammanhang med romerska traditioner. Han låter oss i den se ej något nytt, men ett överbud i fråga om de romerska aristokraternas villaarkitektur och försök att flytta landsbygden inom stadens hank och stör. Vår arkeologisk-historiska kunskap ger en

bekräftande bild av denna bakgrund från republikens tid i aristokratins palats på landet med allt vad de rymde av parker och beten — liknande till exempel Villa Doria utanför Rom av i dag —, av egna traditioner och byggnadslyx påverkad från den hellenistiska Orienten. Det var bara det, menar Tacitus, att allt detta flyttades in i sta'n. Staden blir en villa, en lantgård, kunde en dåtida paskildiktare bistert skämta, flyn till Veji, romare (c:a 10 km norr om Rom), bara inte villan kommer efter er ända dit... Och modern forskning kan tillfoga — och kanske också överdriva — att ökat inflytande från östern gjorde sig gällande, när Nero (för att åter tala med Tacitus' neutrala ord) »använde sin stads olycka» för sitt väldiga landskap mitt i vad som varit tätaste Rom mellan Caelius, Eskvilinen, Palatinen och Forum.

Mest har kanske arkeologien att säga om det andra skäl att bränna ned Rom, som Suetonius tilltror Nero, hans lust att skapa en ny stad och vinna äran att vara Roms andre grundläggare. Sedan Tacitus deklarerat sin ovisshet i mordbrandssaken, skildrar han i ett särskilt, för stadsbyggnadskonstens historia grundläggande kapitel Neros strävan efter regelbunden stadsplan och eldsäkrare, förbättrade hyreshus efter branden. Det som hos Suetonius framstår som en excentricitet, är i Tacitus' skildring lovvärd planmässighet, fast folket mumlade, att den gamla stadstypen var hälsosammare, att de trånga gatorna och de höga husen vid dem skyddat för solhettan och att man stektes levande på Neros breda gator.

Utgrävningarna i Ostia och vår ökade kunskap om kejsartidens höghus ge Tacitus helt rätt i hans syn på saken, fast det intryck han väcker, att Nero verkligen i större utsträckning skulle ha lyckats genomföra ett luftigt, rätvinkligt gatusystem med portikförsedda hyreshus, är missvisande. Vid huvudgatan i Ostia, på Neros Via Sacra i Rom se vi verkligen vad han strävade efter. Vi kunna fastställa, att detta ej var en nyck. Ända ifrån republikens tid kunna vi följa fortgående strävanden i samma riktning efter solida och systematiserade hyreshus — *egregiae habitationes*, utmärkta bostadshus, som tagit höjden till hjälp för att citera den augusteiska arkitekten Vitruvius — och raka, breddade gator. Eldsvådor 64 e. Kr. och 80 e. Kr. skapade — för att tala med Tacitus — klar himmel för dessa planer. Särskilt efter den sistnämnda branden se vi tydligt, att den romerska lösningen av höghusens problem, som vi skymta i beskrivningarna av Neros planer och före honom hos Vitruvius och i bevarade ruiner, segrade i tekniskt

sett mycket förbättrat tegelklätt utförande — fast den regelbundna stadens tankar aldrig tyckas ha segrat fullständigt över oredan i gamla, frivuxna städer som Rom eller Ostias yttre kvarter — trots all hjälp för reformsträvandena, som levererades av eldsvådor och översvämningar.

Så blir slutsatsen den, att vi ej veta om Nero brände Rom eller ej. Vi veta ej, om de mordbrännare, till vilka Lagerkvist låter Barabbas sälla sig, voro Neros hantlangare eller plundrade på egen hand. Beskyllningen mot de kristna behandlar Tacitus som ett försök av kejsaren att finna en syndabock och stävja ryktena, att han var anstiftare. Tacitus vågar ej påstå, att det var sant med Neros arior om Trojas fall vid skenet av Roms brand. Än mindre godtar han Neros lust att skapa sig en landsbygd i Rom och en rationellare stad som skäl för att tilltro honom en gigantisk mordbrand. Lantgården låter han oss se i dess sammanhang som en enorm stegring i förhållande till äldre anläggningar och ett intrång i staden Rom. Och Neros stadsbyggnadsplaner, som Tacitus värderar, har modern forskning satt in på deras plats bland generationers strävanden att skapa en förbättrad stad. Nero har blott gynnat de moderna tendenserna därinom, som i viss utsträckning skulle slå igenom och — trots mångahanda brister i våra ögon — göra epok i stadsbyggnadskonstens historia och bli utgångspunkten och grundvalen för medeltidens och alla senare tiders urbanism. Neros brand och branden år 80 e. Kr. ha spelat en liknande roll för hela den följande utvecklingen av stadsbyggnadskonsten som Londons brand 1666 spelade för arkitektgenerationen kring Christopher Wren och nyare tiders engelska stadsplanearbete och arkitektur.